

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
Інститут міжнародних відносин
Кафедра міжнародної інформації**

**РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ
ДЕРЖАВНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ**

для студентів

галузь знань 29 Міжнародні відносини
спеціальність 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії
освітній рівень Магістр
освітня програма Міжнародні комунікації

вид дисципліни обов'язкова

Форма навчання	Денна
Навчальний рік	2021/2022
Семестр	2
Кількість кредитів ECTS	4
Мова викладання, навчання та оцінювання	українська
Форма заключного контролю	іспит

Викладачі: Добржанська О. Л.

Пролонговано: на 20__/20__ н.р. _____ (_____) «__»__ 20__р.

на 20__/20__ н.р. _____ (_____) «__»__ 20__р.

КИЇВ – 2021

ВСТУП

1. Мета дисципліни – розкрити для студентів зміст поняття «ідентичність» з позицій конструктивізму і розглянути предметне поле проблем пов'язаних з ідентичністю держави в міжнародних відносинах та сформуванню у студентів вміння класифікації групових ідентичностей та навички аналізу ідентичності як фактору формування зовнішньої і внутрішньої політики держави.

2. Попередні вимоги до опанування або вибору навчальної дисципліни:

1. *Знати* концептуальні засади конструктивізму в міжнародних відносинах; основи теорії ідентичності; концептуальні розбіжності російської та західної наукових шкіл в розумінні поняття «етнос» та «етнічна ідентичність»; теоретичні дослідження національної ідентичності в роботах модерністів та постмодерністів; моделі формування політичної ідентичності в ситуаційному та трансверсальному вимірі; вплив релігійної ідентичності на внутрішню та зовнішню політику сучасних держав; поняття «гендерна ідентичність» та його роль в сучасному суспільстві; роль дискурсу в формуванні ідентичності країни; функції ЗМІ в формуванні державної ідентичності.

2. *Вміти* аналізувати ідентичність держави з позицій конструктивізму; описувати та досліджувати колективні ідентичності як міжнародних акторів; вирізняти маркери етнічної, національної, політичної, релігійної та гендерної ідентичності та розуміти взаємодію цих групових ідентичностей; володіти методиками аналізу тексту та дискурсу для дослідження ідентичності держави; визначати вплив ідентичності на формування національних інтересів, становлення системи міжнародної безпеки, цілей і засобів учасників міжнародних відносин.

3. *Володіти елементарними навичками* дослідження цільових аудиторій в контексті їх ідентичностей, формування дискурсу і порядку денного; розробки та провадження інформаційних кампаній з підтримки групових ідентичностей; виконання задач по створенню, розповсюдженню та захисту власних інформаційних ресурсів, які зорієнтовані на певний набір соціально значущих ознак ідентичності; розрізняти маніпулятивні прийоми та техніки, що спрямовані на деструкцію національної ідентичності України та вміти організувати інформаційні заходи протидії.

3. Анотація навчальної дисципліни:

Дисципліна спрямована на ознайомлення студентів з конструктивістською парадигмою міжнародних відносин, де об'єктом дослідження є поняття ідентичність і її роль у сучасних політичних трансформаціях, а предметом вивчення – інформаційні ресурси як конструкт державної ідентичності.

4. Завдання (навчальні цілі) – дана дисципліна спрямована на формування та розвиток у здобувачів компетентностей та програмних результатів навчання відповідно до освітньо-наукової програми «Міжнародні комунікації» спеціальності 291 – міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії, зокрема:

ЗК2. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

ЗК8. Здатність працювати в міжнародному контексті.

ФК1. Здатність виявляти та аналізувати природу, динаміку, принципи організації міжнародних відносин, типи та види міжнародних акторів, сучасні тенденції розвитку світової політики.

ФК7. Здатність здійснювати прикладні аналітичні дослідження проблем міжнародних відносин та світової політики, суспільних комунікацій, регіональних студій, професійно готувати аналітичні матеріали та довідки.

ФК9. Здатність виявляти та аналізувати особливості розвитку країн та регіонів, сучасних глобальних, регіональних та локальних процесів, та місця в них України.

ФК17. Поглиблені знання механізмів формування і управління іміджем і репутацією акторів міжнародних відносин.

5. Результати навчання за дисципліною:

Результат навчання (1. знати; 2. вміти; 3. комунікація; 4. автономність та відповідальність)		Форми (та/або методи і технології) викладання і навчання	Методи оцінювання	Відсоток у підсумко вій оцінці з дисциплі ни
Код	Результат навчання			
1	<i>Знати та оволодіти теоретичними знаннями про:</i>			
1.1.	концептуальні засади конструктивізму в міжнародних відносинах	Лекція, семінарське заняття, дискусія	Усні запитання, оцінка якості відповіді під час індивідуального виступу, оцінка участі в обговоренні	3%
1.2.	основи теорії ідентичності	Лекція, семінарське заняття, дискусія, виконання модульного індивідуального завдання	Усні запитання, оцінка якості відповіді під час індивідуального виступу, оцінка участі в обговоренні, оцінка модульного індивідуального завдання	3%
1.3.	концептуальні розбіжності російської та західної наукових шкіл в розумінні поняття «етнос» та «етнічна ідентичність»	Лекція, семінарське заняття, практичні завдання, дискусія, виконання модульного індивідуального завдання	Усні запитання, оцінка якості відповіді під час індивідуального виступу, оцінка участі в обговоренні	3%

1.4.	теоретичні дослідження національної ідентичності в роботах модерністів та постмодерністів	Лекція, семінарське заняття, практичні завдання, дискусія	Усні запитання, оцінка якості відповіді під час індивідуального виступу, оцінка участі в обговоренні	3%
1.5.	моделі формування політичної ідентичності в ситуаційному та трансверсальному вимірі	Лекція, семінарське заняття, практичні завдання	Усні запитання, оцінка якості відповіді під час індивідуального виступу, оцінка участі в обговоренні	3%
1.6.	вплив релігійної ідентичності на внутрішню та зовнішню політику сучасних держав	Лекція, семінарське заняття, практичні завдання, дискусія, оцінка модульного індивідуального завдання	Усні запитання, оцінка якості відповіді під час індивідуального виступу, оцінка участі в обговоренні	3%
1.7.	поняття «гендерна ідентичність» та його роль в сучасному суспільстві	Лекція, семінарське заняття, практичні завдання, дискусія	Усні запитання, оцінка якості відповіді під час індивідуального виступу, оцінка участі в обговоренні	3%
1.8.	роль дискурсу в формуванні ідентичності країни	Лекція, семінарське заняття, практичні завдання, дискусія	Усні запитання, оцінка якості відповіді під час індивідуального виступу, оцінка участі в обговоренні	6%
1.9	функції ЗМІ в формуванні державної ідентичності	Лекція, семінарське заняття, практичні завдання, дискусія	Усні запитання, оцінка якості відповіді під час індивідуального виступу, оцінка участі в обговоренні	5%
2.	<i>Вміти:</i>			
2.1.	аналізувати ідентичність держави з позицій конструктивізму	Лекція, семінарське заняття, практичні завдання, дискусія	Усні запитання, оцінка якості відповіді під час індивідуального виступу, оцінка участі в обговоренні	7%
2.2.	описувати та досліджувати колективні ідентичності як міжнародних акторів; вирізняти маркери етнічної, національної, політичної, релігійної та гендерної ідентичності та розуміти взаємодію цих групових ідентичностей	Лекція, семінарське заняття, практичні завдання, дискусія	Усні запитання, оцінка якості відповіді під час індивідуального виступу, оцінка участі в обговоренні	7%
2.3.	володіти методиками аналізу тексту та дискурсу для дослідження ідентичності держави	Лекція, семінарське заняття, практичні завдання, дискусія	Усні запитання, оцінка якості відповіді під час індивідуального виступу, оцінка участі в обговоренні	7%

2.4.	визначати вплив ідентичності на формування національних інтересів, становлення системи міжнародної безпеки, цілей і засобів учасників міжнародних відносин	Лекція, семінарське заняття, практичні завдання, дискусія	Усні запитання, оцінка якості відповіді під час індивідуального виступу, оцінка участі в обговоренні	7%
3.	<i>Отримати базові комунікативні навички:</i>			
3.1.	налагоджувати ефективні комунікації з різними цільових аудиторій з врахуванням їх ідентичностей, формувати відповідний дискурс та порядок денний	Лекція, семінарське заняття, практичні завдання, дискусія	Усні запитання, оцінка якості відповіді під час індивідуального виступу, оцінка участі в обговоренні	10%
3.2.	організовувати та проваджувати внутрішні та зовнішні комунікаційні кампанії з підтримки групових ідентичностей	Лекція, семінарське заняття, практичні завдання, дискусія	Усні запитання, оцінка якості відповіді під час індивідуального виступу, оцінка участі в обговоренні	10%
3.3.	виконання задач по створенню, розповсюдженню та захисту власних інформаційних ресурсів, які зорієнтовані на певний набір соціально значущих ознак ідентичності	Лекція, семінарське заняття, практичні завдання, дискусія	Усні запитання, оцінка якості відповіді під час індивідуального виступу, оцінка участі в обговоренні	5%
3.4.	розрізняти маніпулятивні прийоми та техніки, що спрямовані на деструкцію національної ідентичності України та вміти організувати інформаційні заходи протидії	Лекція, семінарське заняття, практичні завдання, дискусія	Усні запитання, оцінка якості відповіді під час індивідуального виступу, оцінка участі в обговоренні	10%
4.	<i>Автономія і відповідальність:</i>			
4.1.	самостійно приймати рішення, відповідати за командну роботу	Семінарське заняття, дискусія	Оцінка участі в робота в групах під час семінарського заняття	5%

6. Співвідношення результатів навчання дисципліни із програмними результатами навчання

Результати навчання дисципліни	1.1	1.2	1.3	1.4	1.5	1.6	1.7	1.8	1.9	2.1	2.2	2.3	2.4	3.1	3.2	3.3	3.4	4.1.	
	Програмні результати навчання																		
ПРН1. Знати та розуміти природу, джерела та напрями еволюції міжнародних відносин, міжнародної політики, зовнішньої політики держав, стану теоретичних	+	+	+	+	+	+	+	+	+										
ПРН2. Критично осмислювати та аналізувати глобальні процеси та їх вплив на міжнародні відносини.	+	+	+	+	+	+	+	+	+										
ПРН6. Знати сучасні комунікативні технології та аналізувати особливості їх використання державними і недержавними акторами міжнародних відносин								+	+					+	+	+	+		
ПРН16. Планувати та здійснювати дослідження проблем міжнародних відносин, суспільних комунікацій та регіональних студій з використанням сучасних наукових методів, збирати та аналізувати необхідну інформацію, аргументувати висновки, презентувати результати.																			
ПРН20. Розробляти стратегії комунікації для різних акторів міжнародних відносин, в тому числі у контексті створення позитивного іміджу і репутації.														+	+	+	+	+	+

7. Схема формування оцінки:

7.1. Форми оцінювання студентів:

- **семестрове оцінювання** здійснюється у формі перевірки знань, навичок:

Робота студентів впродовж семестру оцінюється за 60-бальною шкалою.

1. Під час відповіді на семінарському занятті (індивідуальний виступ, участі у дискусії) – 30% у загальній/ підсумковій системі оцінювання (максимально можливий бал 30, пороговий рівень позитивної оцінки – 18 балів);

2. У формі виконання 2 модульних контрольних робіт (написання та презентація робіт) – 30 % у загальній/ підсумковій системі оцінювання (максимально можливий бал за 1 завдання 15, пороговий рівень позитивної оцінки – 9 балів);

- **підсумкове оцінювання**

Дисципліна завершується іспитом у формі підсумкового тесту – 40 % у загальній/ підсумковій системі оцінювання (максимально можливий бал 40, пороговий рівень позитивної оцінки – 24 балів).

У випадку, якщо студент з поважних причин, підтверджених документально (хвороба, відрядження, форс мажорні обставини тощо), за результатами поточного (модульного) контролю не набрав мінімуму балів (36), необхідних для отримання позитивної оцінки, то йому надається можливість складання пройденого матеріалу для отримання необхідної кількості балів прохідного мінімуму. Для цього йому потрібно виконати невідпрацьовані завдання / теми і здати їх у письмовому вигляді.

В такому випадку оцінювання відпрацьовання студента та перездачі ним іспиту здійснюються у відповідності до «Порядку оцінювання знань студентів при кредитно-модульній системі організації навчального процесу» в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка від 2010 р.

	<i>Min</i>	<i>Max</i>
Робота на семінарі	18	30
Модульні контрольні роботи	18	30
Іспит	24	40
Підсумкова оцінка	60	100

7.2. Організація оцінювання.

Практично-орієнтовані завдання виконуються студентами планово під час підготовки до семінарів та можуть презентуватися на семінарських заняттях.

Модульні контрольні роботи виконуються в письмовій формі.

Іспит з навчальної дисципліни проводиться у формі тесту.

7.3. Шкала відповідності оцінок

Відмінно/Excellent	90-100
Добре/Good	75-89
Задовільно/Satisfactory	60-74
Незадовільно/Fail	0-59

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ЗАНЯТЬ

№ п/п	Назва лекції	Кількість годин		
		лекції	семінари	С/Р
<i>Змістовий модуль 1. Основні засади теорії ідентичності</i>				
1.	ТЕМА 1. Концептуальні засади дисципліни	2	2	8
2.	ТЕМА 2. Формування та розвиток теорії ідентичності	2	4	10
3.	Модульна контрольна робота			10
<i>Змістовий модуль 2. Типологія ідентичностей</i>				
4.	ТЕМА 3. Етнічна та національна ідентичність	2	4	12
5.	ТЕМА 4. Політична ідентичність	2	4	8
6.	ТЕМА 5. Релігійна ідентичність	2	4	4
7.	ТЕМА 6. Гендерна та інші групові ідентичності сучасної держави	2	4	4
8.	ТЕМА 7. Роль дискурсу в формуванні ідентичності	2	4	10
9.	Модульна контрольна робота			14
	ВСЬОГО	14	26	80

Загальний обсяг – 4 кредити (120 год.), в тому числі:

Лекцій – 14 год.

Семінари – 26 год.

Самостійна робота - 80 год.

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Порівняти парадигми міжнародних відносин. Визначити місце конструктивізму в їх системі.
2. Визначити місце ідентичності в концепціях Школи соціального конструктивізму.
3. Охарактеризувати основні типи ресурсів у природі та суспільстві.
4. Узагальнити та консолідовано представити концептуальні підходи до поняття «інформаційний ресурс».
5. Визначити основні класи інформаційних ресурсів.
6. Визначити зміст державних та недержавних інформаційних ресурсів.
7. Проаналізувати життєвий цикл інформаційного ресурсу.
8. Проаналізувати роль та функції інформаційних ресурсів в формуванні ідентичності країни.
9. Історія формування теорії ідентичності в кінці XIX та до середини XX ст.
10. Розкрити сутність есенціалістської концепції ідентичності.
11. Розкрити сутність конструктивістської концепції ідентичності.
12. Проаналізувати поняття «криза ідентичності» за теорію Еріка Еріксона.
13. Охарактеризувати типи та моделі колективної ідентичності.
14. Визначити поняття особистісної та соціальної ідентичності та пояснити систему «я», «ми», «вони». Навести приклади.
15. Охарактеризувати різницю суб'єктивного та об'єктивного пояснення феномену внутрішньогрупового фаворитизму. Навести приклади.
16. Дослідити поняття «етнос» та проаналізувати його визначення та ознаки.
17. Охарактеризувати теорію масштабування етносу Л.М. Гумільова
18. Дослідити російську школу етносоціології О.Г. Дугіна.
19. Охарактеризувати основні підходи до визначення етнічної ідентичності в західних та українських дослідженнях.
20. Охарактеризувати російський підхід до визначення етнічної ідентичності. Пояснити її відмінність від західних концептів.
21. Визначити основні показники етнічної ідентичності.
22. Пояснити явище етноцентризму, навести приклади етнічної ідентичності та прояву етноцентричних настроїв.
23. Дослідити атрибути та інформаційні ресурси етнічної ідентичності.
24. Розкрити основні теорії походження нації, визначити поняття націоналізму в роботах західних модерністів.
25. Охарактеризувати функції національної ідентичності в концепції Френсіса Фукуями.
26. Порівняти західну (громадянську) та східну (етнічну) модель національної ідентичності.
27. Проаналізувати внутрішні та зовнішні функції національної ідентичності.
28. Охарактеризувати концепцію національної ідентичності в роботах англійського ученого Ентоні Д. Сміта.
29. Проаналізувати атрибути та інформаційні ресурси нації.
30. Порівняти маркери національної та етнічної ідентичності. Навести приклади.

31. Розкрити суть поняття та основні функції політичної ідентичності.
32. Проаналізувати інструментарій оцінки політичної ідентичності.
33. Визначити роль концепту політичної ідентичності в сучасних політичних трансформаціях.
34. Визначити основні фактори формування політичної ідентичності.
35. Дослідити атрибути та інформаційні ресурси політичної ідентичності.
36. Розкрити суть поняття та основні функції релігійної ідентичності.
37. Проаналізувати взаємодію етнічної, національної та релігійної ідентичності.
38. Проаналізувати взаємодію політичної та релігійної ідентичності.
39. Дослідити атрибути та інформаційні ресурси релігійної ідентичності.
40. Розкрити поняття: «гендер», «гендерні ролі», «фемінність», «маскулінність».
41. Розкрити суть поняття та основні функції гендерної ідентичності.
42. Гендерна дискримінація як форма прояву внутрішньогрупового фаворитизму.
43. Дослідити атрибути та інформаційні ресурси гендерної ідентичності.
44. Представити схему самопрезентації спільноти за моделлю (self-schema) Тейк ван Дейка.
45. Розбіжності понять «дискурс» та «текст» та їх базові функції.
46. Роль стереотипів в формуванні образів «своїх» та «чужих».
47. Роль міфів в формуванні групових ідентичностей.
48. Розкрити метафоричну природу ідентичності.
49. Проаналізувати метафоричне мислення як фільтр ідентифікацій.
50. Визначити основні види та функції політичних міфів.
51. Охарактеризувати роль державної символіки в формуванні національної ідентичності населення.
52. Визначити основні підходи до поняття політична культура, проаналізувати процес формування політичних переконань.
53. Проаналізувати фактори формування стратегічної культури держави.
54. Цивілізаційна ідентичність держави як самий широкий рівень культурної ідентичності. Розкрити суть поняття та основні функції цивілізаційної ідентичності.
55. Охарактеризувати роль ідентичності держави в сучасних міжнародних відносинах.
56. Порівняти телекомунікаційну систему тоталітарних, авторитарних та демократичних політичних структур.
57. Роль інформаційного супроводу державних та міжнародних подій в формуванні державної ідентичності.
58. Висвітлення та формування образів «своїх» та «чужих» в ЗМІ.
59. Конструктивна та деструктивна функції ЗМІ в формуванні групових ідентичностей.
60. Охарактеризувати зовнішньополітичну ідентичність України в системі сучасних міжнародних відносин.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА:

Основні:

1. Андерсон Бенедикт. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження і поширення націоналізму/ Б. Андерсон – К.: Критика, 2001. – 271 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/anders/and.htm>
2. Рижков М.М., Добржанська О.Л., Литвиненко Н.П., Панченко Ж.О. Інформаційні ресурси державної ідентичності: Навч. посібник/ М.М. Рижков, О.Л. Добржанська, Н.П. Литвиненко, Ж.О.Панченко. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. – 401 с.
3. Сміт Ентоні. Національна ідентичність (пер. з англ.). - К.: Основи, 1994. – 224с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/smith/smi.htm>
4. Френсіс Фукуяма Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривдженості. – К.: Наш формат, 2020. – 192 с.
5. Samuel P. Huntington. Who Are We? The Challenges to America's National Identity. – Simon & Schuster, 2004. – 448 P.

Додаткові:

1. Баран В., Бойко О., Верстюк В., Віднянський С., Греченко В. Україна: політична історія. ХХ - початок ХХІ століття / НАН України; Інститут історії України ; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса / Валерій А. Смолій (ред.), Юрій А. Левенець (ред.). - К. : Парламентське видавництво, 2007. - 1028с.
2. Біда О. А., Берладин О. А., Бугакова Л. О., Гончарук В. А., Денисюк І. А. Українська символіка: народознавчий аспект. Хрестоматія: навчальний посібник для студ. вищих навч. закладів. - Умань : УДПУ, 2008. - 224с.
3. Картунов О.В. Вступ до етнополітології: науково-навчальний посібник. / О. В. Картунов. - К.: Крок, 1999. - 300 с.
4. Козак Т. М. Європейська інтеграція та проблеми регіонів: навч. посібник / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка/ Т. М. Козак - Л. : Вид. центр ЛНУ ім. І.Франка, 2008. - 233с.
5. Козловець М. А. Національна ідентичність в Україні в умовах глобалізації: Монографія / М. А. Козловець, Н. М. Ковтун. – К.: ПАРАПАН, 2010. – 348 с.
6. Колодний А. М. Феномен релігії / А. М. Колодний. - К. : Світ знань, 1999. - 52 с.
7. Макаренко Є. А., Рижиков М. М., Ожеван М. А., Головченко В. І., Гондюл В. П. Міжнародна інформаційна безпека: сучасні виклики та загрози/ Є. А.Макаренко, М. М.Рижиков, М. А.Ожеван, В. І. Головченко , В. П. Гондюл - К. : Центр вільної преси, 2006. - 91бс.
8. Макаренко Є.А., Піпченко Н.О. Віртуальна дипломатія міжнародних відносинах. Навчальний посібник/ Є.А. Макаренко Н.О., Піпченко – К.: Центр вільної преси, 2008. – 189 с.

9. Масарик Т. Г. Россия и Европа/ Т.Г. Масарик - СПб: РХГИ, 2000.- 448 с.
10. Нагорна Л. П. Національна ідентичність в Україні / Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України/ Л.П. Нагорна - К. : ІПіЕНД, 2002. - 271с.
11. Нагорна Л. П. Політична культура українського народу: історична ретроспектива і сучасні реалії / Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України/ Л.П. Нагорна - К. : СтилоС, 1998. - 278с.
12. Нагорна Л. П. Регіональна ідентичність: український контекст: [монографія] / НАН України; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса/ Л.П. Нагорна - К. : ІПіЕНД ім. І.Ф.Кураса, 2008. - 405с.
13. Обушний М.І. Етнос і нація: проблеми ідентичності/ М.І. Обушний - К.: Укр. Центр духовної культури, 1998. - 203 с.
14. Почепцов Г. Г., Чукут С. Інформаційна політика: Навч. посіб/ Г.Г. Почепцов - К. : Видавництво УАДУ, 2002. - 88с.
15. Сас П. М. Політична культура українського суспільства (кінець XVI-перша половина XVII ст.) / П. М. Сас Міжнародний фонд "Відродження". - К. : Либідь, 1998. - 296с.
16. Сміт Карен Е. Європейський Союз: творення зовнішньої політики на прикладі Східної Європи / С.І. Фатій (пер.з англ.). - Х. : Тарбут Лаам, 2006. - 307с.
17. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон - М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 603
18. Шкляр Л., Римаренко С. Етнодержавознавство: Теоретико-методологічні засади/ Л. Шкляр, С. Римаренко - К., 2001. - 236 с.
19. Эриксон Э. Детство и общество / Пер. с англ. С.Аверинцева. - СПб.: ЗАО ИТД "Летний сад", 2000. - 416 с.
20. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Э. Эриксон [общ. ред. и предисл. А. В. Толстых; пер. с англ. А. Д. Андреева и др.]. – М.: Прогресс, 1996. – 340, [2] с.
21. Яковенко В. Я. Інформаційні ресурси: Навч. посібник./ В. Я. Яковенко - Донецьк: ДонНУ, 2005. - 202с.
22. Hülse R. The Discursive Construction of Identity and Difference: Turkey as Europe's Other? / R. Hülse // Discussion Paper: Presented at the ECPR Joint Sessions of Workshops (Mannheim, 26-31 March 1999). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.200.9166&rep=rep1&type=pdf>
23. Jansen T. European Identity and/or the Identity of the EU / T. Jansen // In T. Jansen (ed.) Reflections on European Identity: European Commission Forward Studies Unit. – 1999. – P. 27-36. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.pedz.uni-mannheim.de/daten/edz-mr/pbs/00/european_identity_en.pdf